[Artykuł recenzowany]

Grzegorz Całek

Wolontariat uczniów w systemie oświaty po reformie edukacji w 2017 roku

60

AUTOR
jest administratywistą, politykiem społecznym, dyrektorem Instytutu Inicjatyw Pozarządowych.

SŁOWA KLUCZOWE:
wolontariat, wolontariusz, szkoła, prawo oświatowe, system oświaty

DOI
10.26368/17332265-042-2-2018-4

ABSTRAKT
Celem artykułu jest wskazanie miejsca, jakie w systemie oświaty po reformie edukacji w 2017 roku zajmuje aktywność społeczna, szczególnie wolontariat uczniów na terenie placówek szkolnych. W tym celu przeanalizowano występowanie tych kwestii w najważniejszych aktach prawnych: prawie oświatowym, rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej w sprawie podstawy programowej oraz rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej w sprawie rekrutacji do publicznych przedszkoli i szkół.

W połowie 2016 roku, wraz z prezentacją założeń reformy edukacji, minister edukacji narodowej ogłosiła rok szkolny 2016/2017 Rokiem wolontariatu, wskazując tym samym duże znaczenie, jakie ma w wychowaniu kształtowanie kompetencji społecznych właśnie w formie wolontariatu. Tym bardziej więc interesujące staje się sprawdzenie, jak wolontariat został formalnie umiejscowiony w systemie edukacji po jego ostatniej reformie – po 1 września 2017 roku.

Kwestie definicyjne

W polskiej literaturze istnieje wiele definicji pojęcia „wolontariat". Definicję znajdziemy oczywiście w podstawowej dla jego funkcjonowania Ustawie o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, która w art. 2 ust. 3 określa wolontariusza jako „osobę fizyczną, która ochotniczo i bez wynagrodzenia wykonuje świadczenia na zasadach określonych w ustawie". Zasady te ujęto w dziale trzecim przedmiotowej ustawy, szczególnie w art. 42 ust. 1, wymieniającym podmioty, na rzecz których wolontariusze mogą wykonywać świadczenia. Są to między innymi organizacje pozarządowe, osoby prawne i jednostki organizacyjne Kościoła katolickiego oraz innych kościołów i związków wyznaniowych, stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego, spółdzielnie socjalne, spółki akcyjne i spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, kluby sportowe, podmioty lecznicze, organy administracji publicznej oraz jednostki organizacyjne podległe organom administracji publicznej. Dla naszych rozważań najważniejsza jest ostatnia kategoria, ponieważ najczęściej organami prowadzącymi szkołę są jednostki samorządu terytorialnego, zgodnie bowiem z prawem oświatowym:

– zakładanie i prowadzenie publicznych przedszkoli (w tym z oddziałami integracyjnymi lub specjalnymi), przedszkoli integracyjnych i specjalnych oraz innych form wychowania przedszkolnego, szkół podstawowych (w tym integracyjnych oraz z oddziałami integracyjnymi lub specjalnymi), z wyjątkiem

szkół podstawowych specjalnych, szkół artystycznych oraz szkół przy zakładach karnych, szkół w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich, należy do zadań własnych gminy (art. 8 ust. 15),
– zakładanie i prowadzenie publicznych szkół podstawowych specjalnych, szkół ponadpodstawowych (w tym integracyjnych oraz z oddziałami integracyjnymi lub specjalnymi), szkół sportowych i mistrzostwa sportowego, z wyjątkiem szkół i placówek o znaczeniu regionalnym i ponadregionalnym oraz szkół artystycznych, należy do zadań własnych powiatu (art. 8 ust. 16).

Wolontariat w powyższym ujęciu (formalnym) jest więc działaniem ochotniczym, czyli dobrowolnym i świadomym, oraz wykonywanym bez wynagrodzenia na rzecz organizacji i instytucji. Warto jednak zwrócić uwagę na inną, mocno ugruntowaną definicję tego pojęcia, przygotowaną przez Centrum Wolontariatu, która określa wolontariat jako „świadomą, dobrowolną działalność podejmowaną na rzecz innych, wykraczającą poza więzi rodzinno-przyjacielsko-koleżeńskie" (http://wolontariat.org.pl). Centrum Wolontariatu wskazuje zatem dwa nowe elementy: po pierwsze, że wolontariat może mieć również charakter nieformalny (jest to po prostu „działalność na rzecz innych"), po drugie, że działalność wolontariusza powinna wykraczać „poza więzi rodzinno-przyjacielsko-koleżeńskie". Określenie to jest o tyle istotne, że przyjęcie takiej definicji dla wolontariatu uczniów byłoby bardzo mocnym zawężeniem jego zakresu, ponieważ znaczna część działań wolontariuszy w szkole jest realizowana na terenie tej szkoły, a więc siłą rzeczy jest skierowana do kolegów czy przyjaciół.

Definiując pojęcie wolontariatu w wymiarze działalności w polskiej szkole, nie można pominąć tego, w jaki sposób jest rozumiany wolontariat w oficjalnych dokumentach Ministerstwa Edukacji Narodowej. Tym bardziej że definicja ta jest pod pewnymi względami niepokojąca. W broszurze *Wolontariat szkolny. Poradnik dla nauczycieli, dyrektorów i rodziców*, będącej głównym oficjalnym poradnikiem resortu w zakresie organizowania wolontariatu w szkole, czytamy bowiem: „Wolontariat to słowo oznaczające zorganizowaną działalność, która jest dobrowolną, bezinteresowną pomocą, jaką ludzie świadczą dla swojego otoczenia i siebie nawzajem". Z przytoczonej definicji wynika, że zostały nałożone na siebie zakresy pojęć „bezinteresowny" i „bezpłatny". O ile nie ma wątpliwości, że wolontariusze działają bez wynagrodzenia, bezpłatnie, o tyle nie można stwierdzić, że wolontariat jest zawsze działaniem bezinteresownym. Jak wskazują różne badania, wolontariusze mają świadomość, że dzięki wolontariatowi wzrasta poziom ich wiedzy w zakresie problemów, z którymi stykają się w swoich działaniach, uczą się czegoś nowego (Braun 2012; Zajusz [red.] 2016), że mogą poznać nowych ludzi albo sprawdzić się w nowej sytuacji oraz uzyskać satysfakcję ze zrobienia czegoś dobrego (Zajusz [red.] 2016). Zresztą autorzy cytowanej broszury sami to potwierdzają, pisząc w dalszej części: „Wolontariat szkolny daje młodzieży wiele szans i możliwości. Jest to okazja do sprawdzenia

siebie, wykorzystania swoich zdolności, zdobycia wiedzy, nowych zainteresowań i umiejętności – jednym słowem – do samorozwoju. Zapewnia satysfakcję płynącą z niesienia pomocy innym, pomaga odkrywać sens życia, zaspokaja potrzebę przynależności do grupy, umacnia świadomość bycia potrzebnym oraz kształtuje odpowiedzialną postawę życiową" (*Wolontariat szkolny...* 2017, s. 2) – są to wszystko elementy wpływające na motywację do zostania wolontariuszem, które potwierdzają, że wolontariat nie jest zawsze działaniem bezinteresownym.

Podsumowując i jednocześnie odnosząc powyższe rozważania do działalności w szkole, wolontariat określają cztery kryteria (por. Bejma 2012):

– Dobrowolność, przy czym należy mieć świadomość, że zakres tego kryterium jest dość szeroki – od pełnej swobody wynikającej z wolnej woli działania na rzecz innych po działanie wynikającej z presji (na przykład nauczycieli w szkole).
– Wynagrodzenie, którego z definicji nie ma, choć należy pamiętać, że Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie w art. 45 ust. 1 pkt 3 nie tyle daje możliwość, ile przyjmuje jako obowiązek korzystających ze świadczeń wolontariusza pokrywanie kosztów podróży służbowych i diet.
– Organizacja – formalna i nieformalna (w wypadku wolontariatu uczniów możemy mieć do czynienia z obiema formami).
– Beneficjenci – zakres tego kryterium jest również dość szeroki, ponieważ możemy tutaj uwzględnić zarówno działania na rzecz osób niespokrewnionych (na przykład dzieci w pobliskim przedszkolu), jak i działania na rzecz znajomych, kolegów czy przyjaciół (na przykład imprezy szkolne).

Wolontariat prowadzony w szkole jest związany z kilkoma innymi pojęciami. Najszerszym z nich jest wolontariat szkolny (Misztela 2012; Kłosińska 2016; Zajusz [red.] 2016; MEN 2017), który można określić jako całokształt działań o charakterze wolontariackim prowadzonych na terenie szkół. Należy jednak zwrócić uwagę, że w praktyce będziemy mieli do czynienia z trzema różnymi rodzajami wolontariatu – w zależności od tego, kto jest wolontariuszem.

Po pierwsze, jest to wolontariat uczniowski, przyjmujący najczęściej formę szkolnych klubów wolontariatu, skupiający przede wszystkim uczniów, ale także – wbrew nazwie – kadrę pedagogiczną, rodziców czy absolwentów szkoły (por. Górecki 2013, s. 165).

Po drugie, jest to wolontariat osób prowadzących zajęcia dla uczniów. Mogą to być zajęcia mieszczące się w działalności dydaktyczno-wychowawczej szkoły (zajęcia rewalidacyjne dla uczniów niepełnosprawnych, zajęcia prowadzone w ramach pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz zajęcia rozwijające zainteresowania i uzdolnienia uczniów, szczególnie w celu kształtowania ich aktywności i kreatywności), prowadzone, zgodnie z art. 109 ust. 5 prawa oświatowego, z udziałem wolontariuszy, a więc osób nieposiadających wymaganego prawem przygotowania pedagogicznego. Mogą to być także zajęcia prowadzone

przez wolontariuszy ze stowarzyszeń i z innych organizacji, których celem statutowym jest działalność wychowawcza albo rozszerzanie i wzbogacanie form działalności dydaktycznej, wychowawczej, opiekuńczej i innowacyjnej szkoły lub placówki (por. art. 86 prawa oświatowego).

Po trzecie, jest to wolontariat rodziców, głównie skupionych w radach oddziałowych (tak zwanych trójkach klasowych) i w radzie rodziców. Ze względu na specyfikę potrzeb szkolnych oraz zróżnicowanie wiedzy i umiejętności rodziców najczęściej przyjmuje on formę wolontariatu kompetencji, który można określić jako „działalność ochotniczą, bez wynagrodzenia, na rzecz stowarzyszeń bądź innych inicjatyw społecznych, której istotą jest jak najlepsze wykorzystywanie umiejętności i doświadczeń zawodowych wolontariuszy" (Całek 2014, s. 155).

W dalszej części artykułu skupię się na pierwszym rodzaju wolontariatu, a więc na wolontariacie uczniowskim.

Idea wolontariatu w systemie edukacji

W *Długofalowej polityce rozwoju wolontariatu w Polsce*, przygotowanej w Ministerstwie Pracy i Polityki Społecznej w 2011 roku – Europejskim Roku Wolontariatu – sformułowano kilka kierunków rozwoju wolontariatu w Polsce. Pierwszy z nich zatytułowano *Zwiększenie znaczenia zagadnień związanych z wolontariatem w strukturach i systemie edukacji*, a w jego opisie czytamy między innymi: „Ważne jest zachęcanie do zdobywania doświadczeń w zakresie działalności wolontariackiej przez dzieci i młodzież, począwszy od etapu wychowania przedszkolnego przez kolejne etapy kształcenia ogólnego" (Arczewska i in. 2011, s. 14). Jak widać, autorzy dokumentu słusznie zauważyli, że jednym z najważniejszych czynników rozwoju wolontariatu jest kształtowanie odpowiednich postaw prospołecznych na jak najwcześniejszym etapie socjalizacji i na wszystkich etapach edukacji formalnej.

Potwierdzenie tego poglądu znajdujemy w najważniejszym akcie prawnym konstytuującym polski system oświaty – prawie oświatowym. Już w jego preambule czytamy: „Szkoła winna zapewnić każdemu uczniowi warunki niezbędne do jego rozwoju, przygotować go do wypełniania obowiązków rodzinnych i obywatelskich w oparciu o zasady solidarności, demokracji, tolerancji, sprawiedliwości i wolności", z kolei w art. 1, który określa najważniejsze cele systemu oświaty, znajdujemy w ust. 12 zapis, że zapewnia on „kształtowanie u uczniów postaw prospołecznych, w tym poprzez możliwość udziału w działaniach z zakresu wolontariatu, sprzyjających aktywnemu uczestnictwu uczniów w życiu społecznym".

Powyższe zapisy mają oczywiście charakter deklaratywny, a to, czy będą miały przełożenie na działania edukacyjne i wychowawcze w polskiej szkole,

zależy od zapisów przede wszystkim w podstawie programowej, czyli w dokumencie określającym cele wychowania przedszkolnego oraz cele kształcenia w szkołach (Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej). Znajdujemy w nim wiele odniesień do kształtowania postaw prospołecznych oraz wolontariatu, na przykład:

– Podstawa programowa wychowania przedszkolnego dla przedszkoli, oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych oraz innych form wychowania przedszkolnego:

  „Kreowanie [...] sytuacji prowadzących do poznania przez dziecko wartości i norm społecznych, których źródłem jest rodzina, grupa w przedszkolu, inne dorosłe osoby, w tym osoby starsze, oraz rozwijania zachowań wynikających z wartości możliwych do zrozumienia na tym etapie rozwoju" (*Zadania przedszkola*, 13).

  „Dziecko przygotowane do podjęcia nauki w szkole: [...] 5) ocenia swoje zachowanie w kontekście podjętych czynności i zadań oraz przyjętych norm grupowych; przyjmuje, respektuje i tworzy zasady zabawy w grupie, współdziała z dziećmi w zabawie, pracach użytecznych, podczas odpoczynku; [...] 8) obdarza uwagą inne dzieci i osoby dorosłe; 9) komunikuje się z dziećmi i osobami dorosłymi, wykorzystując komunikaty werbalne i pozawerbalne; wyraża swoje oczekiwania społeczne wobec innego dziecka, grupy" (*Osiągnięcia dziecka na koniec wychowania przedszkolnego, III. Społeczny obszar rozwoju dziecka*).

– Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej:

  „Kształcenie ogólne w szkole podstawowej ma na celu: 1) wprowadzanie uczniów w świat wartości, w tym ofiarności, współpracy, solidarności, altruizmu, patriotyzmu i szacunku dla tradycji, wskazywanie wzorców postępowania i budowanie relacji społecznych, sprzyjających bezpiecznemu rozwojowi ucznia (rodzina, przyjaciele); [...] 11) kształtowanie postawy otwartej wobec świata i innych ludzi, aktywności w życiu społecznym oraz odpowiedzialności za zbiorowość".

  „Najważniejsze umiejętności rozwijane w ramach kształcenia ogólnego w szkole podstawowej to: [...] 6) praca w zespole i społeczna aktywność; 7) aktywny udział w życiu kulturalnym szkoły, środowiska lokalnego oraz kraju".

  „Kształcenie i wychowanie w szkole podstawowej sprzyja rozwijaniu postaw obywatelskich, patriotycznych i społecznych uczniów. Zadaniem szkoły jest wzmacnianie poczucia tożsamości narodowej, przywiązania do historii i tradycji narodowych, przygotowanie i zachęcanie do podejmowania działań

na rzecz środowiska szkolnego i lokalnego, w tym do angażowania się w wolontariat".

„W zakresie społecznego obszaru rozwoju uczeń osiąga: 1) świadomość wartości uznanych przez środowisko domowe, szkolne, lokalne i narodowe; 2) potrzebę aktywności społecznej opartej o te wartości; 3) potrzebę i umiejętność identyfikowania się z grupami społecznymi, które dziecko reprezentuje, nazywania tych grup i ich charakterystycznych cech; [...] 5) umiejętność tworzenia relacji, współdziałania, współpracy oraz samodzielnej organizacji pracy w małych grupach, w tym organizacji pracy przy wykorzystaniu technologii; 6) umiejętność samodzielnego wyrażania swoich oczekiwań i potrzeb społecznych" (*I etap edukacyjny: klasy I–III – edukacja wczesnoszkolna*).

„Uczeń: 1) wyjaśnia podstawowe prawidłowości życia społecznego, w tym funkcjonowania grup społecznych oraz społeczności lokalnej i regionalnej oraz wspólnoty etnicznej i państwowej; [...] 3) wyjaśnia znaczenie aktywności obywatelskiej" (*II etap edukacyjny: klasy IV–VIII, Wiedza o społeczeństwie, Cele kształcenia – wymagania ogólne, I. Wiedza i rozumienie*).

„Uczeń: 1) rozpoznaje własne potrzeby i potrzeby innych; [...] 7) argumentuje zasadność postaw obywatelskich – m.in. odpowiedzialności, troski o dobro wspólne i tolerancji; 8) rozpoznaje problemy najbliższego otoczenia i szuka ich rozwiązań" (*II etap edukacyjny: klasy IV–VIII, Wiedza o społeczeństwie, Cele kształcenia – wymagania ogólne, III. Rozumienie siebie oraz rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów*).

„Uczeń: 1) komunikuje się w sprawach życia społecznego, w tym publicznego, oraz dyskutuje i przedstawia własne argumenty w wybranych sprawach tego typu; 2) rozpoznaje przypadki wymagające postaw asertywnych; 3) współpracuje z innymi – dzieli się zadaniami i wywiązuje się z nich; 4) wykazuje konieczność współdziałania w życiu społecznym i wyjaśnia istotę samorządności" (*II etap edukacyjny: klasy IV–VIII, Wiedza o społeczeństwie, Cele kształcenia – wymagania ogólne, IV. Komunikowanie i współdziałanie*).

„Uczeń: 1) podaje cnoty obywatelskie (odpowiedzialność, troska o dobro wspólne, aktywność, przedsiębiorczość, solidarność, roztropność, tolerancja, odwaga cywilna); wykazuje, odwołując się do działań wybitnych Polaków, znaczenie ich urzeczywistnienia dla pożytku publicznego; 2) przedstawia cele i formy działań organizacji pozarządowych aktywnych w społeczności lokalnej i regionie; wykazuje, że działalność tego typu prowadzi do realizacji różnorodnych potrzeb; 3) przedstawia cele i przykłady działania organizacji społecznych skupiających młodych ludzi w Polsce; wyjaśnia ideę wolontariatu i przedstawia formy działalności wolontariuszy; 4) przedstawia formy wpływania obywateli na decyzje władz samorządowych, przykłady realizacji lokalnych inicjatyw mieszkańców finansowanych z budżetów obywatelskich oraz przedsięwzięć podejmowanych przez młodzieżowe rady gminy/miasta" (*II etap edukacyjny: klasy*

IV–VIII, Wiedza o społeczeństwie, Treści nauczania – wymagania szczegółowe, IX. Udział obywateli w życiu publicznym – społeczeństwo obywatelskie).

„Nadrzędnemu celowi kształcenia w zakresie wiedzy o społeczeństwie – kształtowaniu postaw obywatelskich i prowspólnotowych – sprzyjać ma nabywanie wiedzy i rozwijanie umiejętności dotyczących kolejnych kręgów środowiskowych, z którymi styka się uczeń: od rodziny i szkoły przez wspólnotę lokalną i regionalną, aż do wspólnoty narodowej, państwowej i międzynarodowej. Kształcenie to ma umożliwiać rozwój umiejętności refleksyjnej obserwacji otaczającej rzeczywistości społecznej, w tym życia publicznego. Konieczna jest taka realizacja treści nauczania, aby uczniowie rozumieli przydatność poszczególnych zagadnień w codziennym życiu człowieka – członka poszczególnych grup i wspólnot społecznych. Sprzyjać to ma rozwojowi umiejętności rozpoznawania i rozwiązywania prostych problemów w życiu społecznym" (*II etap edukacyjny: klasy IV–VIII, Wiedza o społeczeństwie, Warunki i sposób realizacji*).

„Uczeń: [...] 7) bierze udział w życiu społecznym przez: wolontariat, stowarzyszenia, grupy nieformalne i aktywność indywidualną; ujawnia wrażliwość na osoby potrzebujące pomocy i zna konkretne sposoby jej udzielania" (*II etap edukacyjny: klasy IV–VIII, Wychowanie do życia w rodzinie, Cele kształcenia – wymagania ogólne, VI. Postawy*).

„Uczeń: [...] 7) wyjaśnia, co to znaczy, że klasa jest dobrem wspólnym; [...] 20) objaśnia, czym jest szacunek, przyjaźń, życzliwość, altruizm, troska, bezinteresowność, wolontariat, koleżeństwo, wdzięczność, współczucie, empatia, zaufanie, nietykalność osobista, tolerancja, dobro wspólne, naród, pluralizm, współdziałanie, sprawiedliwość, praworządność, solidarność, patriotyzm, bohaterstwo, wolność polityczna" (*II etap edukacyjny: klasy IV–VIII, Etyka, Treści nauczania – wymagania szczegółowe, II. Człowiek wobec innych ludzi*).

Podsumowując, w podstawie programowej znajdujemy wiele istotnych odniesień do rozwoju dziecka w sferze społecznej, przy czym jest w niej mowa zarówno o kształtowaniu młodych ludzi na poziomie wartości (takich jak ofiarność, współpraca, solidarność, altruizm), coraz lepszego rozumienia i coraz głębszego wchodzenia w relacje, w grupy społeczne, wspólnoty, jak i o podejmowaniu aktywności społecznej, konkretnych działań na rzecz innych, także w formie wolontariatu.

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na to, że – paradoksalnie – wraz z rozwojem ucznia obszar kompetencji społecznych zawartych w podstawie programowej zdaje się zawężać, co wynika oczywiście z konstrukcji tego dokumentu, odpowiadającego z kolei sposobowi kształcenia na poszczególnych etapach systemu edukacji. Na etapie wychowania przedszkolnego opisywane elementy są uwzględniane dość szeroko, wpisując się w społeczny obszar rozwoju dziecka, również w pierwszym etapie edukacyjnym w szkole (klasy I–III) mówi się szeroko o społecznym obszarze rozwoju ucznia – co pokazuje, że uczenie funkcjono-

wania w grupie czy kształtowanie postaw prospołecznych są zadaniami, które powinny być uwzględniane przez nauczycieli podczas każdej przedszkolnej czy szkolnej aktywności. Z kolei w drugim etapie edukacyjnym w szkole (klasy IV–VIII), gdy podstawa programowa dzieli treści nauczania na poszczególne przedmioty, zagadnienia związane z aktywnością społeczną czy wolontariatem zostają skupione przede wszystkim na przedmiocie wiedza o społeczeństwie, a przecież wpajanie określonych wartości i kształtowanie postaw powinno mieć charakter stały – niezależny od nauczanego przedmiotu.

Organizacja wolontariatu w szkole po 1 września 2017 roku

Podmiotami o kluczowym znaczeniu dla rozwoju wolontariatu uczniów w szkole są dyrektor szkoły i samorząd uczniowski.

Dyrektor szkoły z mocy prawa jest zobowiązany do zapewniania warunków działania w jego szkole „wolontariuszy, stowarzyszeń i innych organizacji, w szczególności organizacji harcerskich, których celem statutowym jest działalność wychowawcza lub rozszerzanie i wzbogacanie form działalności dydaktycznej, wychowawczej, opiekuńczej i innowacyjnej szkoły lub placówki" (art. 68 ust. 1 pkt 9 prawa oświatowego). Z kolei do podejmowania działań z zakresu wolontariatu (w porozumieniu z dyrektorem szkoły) jest upoważniony samorząd uczniowski (art. 85 ust 6). Sposób organizacji i realizacji działań w zakresie wolontariatu powinien być zawarty w statucie szkoły (art. 98 ust. 1 pkt 21).

Wolontariat prowadzony przez samorząd uczniowski przyjmuje dwie formy. Najpopularniejszą jest szkolne koło wolontariatu, które można określić jako „rodzaj dodatkowych zajęć organizowanych w szkołach" tworzony przez grupę „uczniów danej szkoły, najczęściej z różnych klas, która przy wsparciu nauczyciela-opiekuna organizuje i angażuje się w różne przedsięwzięcia społeczne" (por. Zajusz [red.] 2016, s. 14). Zajęcia te mają oczywiście charakter wolontariacki. Szkolne kluby wolontariuszy prowadzą działania nakierowane na:

- środowisko wewnętrzne – szkolne, na przykład udzielanie korepetycji uczniom z problemami w nauce, zbiórki pieniędzy dla potrzebujących uczniów szkoły, działania kulturalne: szkolne spektakle, tworzenie szkolnych gazetek,
- środowisko pozaszkolne – lokalne (mowa tutaj szczególnie o działaniach w partnerstwie z organizacjami lub instytucjami), na przykład zbiórki pieniędzy dla potrzebujących, pomoc dzieciom z rodzin wielodzietnych, odwiedziny w domach dziecka, przygotowywanie świątecznych paczek dla seniorów, wolontariat w schronisku dla zwierząt (por.: Misztela 2012, s. 11; Górecki 213, s. 165; Kłosińska 2016, s. 9).

Drugą formą organizacji wolontariatu przez samorząd uczniowski jest rada wolontariatu, którą może on wyłonić ze swojego składu (art. 85 ust. 7 prawa oświatowego). W broszurze resortu edukacji narodowej (*Wolontariat szkol-*

ny... 2017) wyszczególniono następujące działania rady wolontariatu: „koordynacja zadań wolontariatu, m.in. przez diagnozowanie potrzeb społecznych w środowisku szkolnym czy w otoczeniu szkoły, opiniowanie propozycji działań zgłoszonych do realizacji, rekrutacja swoich członków, rozpoznawanie konkretnych potrzeb występujących w środowisku szkolnym, mobilizowanie uczniów oraz społeczności lokalnej do twórczego działania na rzecz wolontariatu, organizowanie i udzielanie różnych form wsparcia dla osób potrzebujących, instytucji czy środowiska, promocja wolontariatu w szkole i poza nią, omawianie doświadczeń dotyczących działalności w wolontariacie (np. na stronie internetowej lub na forum szkolnym), integracja środowiska szkolnego, kształtowanie obywatelskiej postawy odpowiedzialności za szkołę, społeczność lokalną i ojczyznę".

Czytając powyższe zadania, można pokusić się o stwierdzenie, że rada wolontariatu jest bardziej zorganizowaną, „poważniejszą" formą niż szkolne koło wolontariatu, ale wobec braku dodatkowych zapisów ustawowych, a także wyraźnego stwierdzenia w cytowanej broszurze, że wskazane zadania może również realizować samorząd szkolny, o ile nie została powołana rada wolontariatu, należy stwierdzić, że rozróżnienie między szkolnym kołem wolontariatu i radą wolontariatu ma charakter semantyczny.

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę, że o ile siedem ustępów (ust. 1–5 i 8–9) z art. 85 prawa oświatowego to dokładne powtórzenie ust. 1–7 z art. 55 obowiązującej wcześniej Ustawy o systemie oświaty, o tyle przywołane wyżej ust. 6–7 z art. 85 prawa oświatowego są to zapisy całkowicie nowe. Dopiero więc teraz, przy okazji zmian w systemie oświaty w 2017 roku, nadano wolontariatowi prowadzonemu przez samorząd uczniowski rangę ustawową, szczególnie wprowadzając w ustawie pojęcie rady wolontariatu – co oczywiście należy ocenić bardzo pozytywnie.

Wolontariat w organizacjach pozarządowych w szkole

Uczniowie mogą być wolontariuszami w szkole nie tylko w ramach działań prowadzonych przez samorząd uczniowski, ale także w stowarzyszeniach i innego typu organizacjach. Działania te mogą mieć charakter stały (na przykład co tydzień w harcerstwie czy klubie sportowym) albo być związane z akcjami prowadzonymi przez organizacje pozarządowe (na przykład raz w roku udział w zlokalizowanym w szkole sztabie Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy).

Ogólne zasady działania podmiotów trzeciego sektora w szkole zostały określone w art. 86 prawa oświatowego. Należy przy tym zwrócić uwagę na dwa istotne elementy. Po pierwsze, ustawa otwiera szkołę na współpracę z organizacjami, „których celem statutowym jest działalność wychowawcza albo rozszerzanie i wzbogacanie form działalności dydaktycznej, wychowawczej,

opiekuńczej i innowacyjnej szkoły lub placówki", jednocześnie wprost zabrania działania w szkole partii i organizacji politycznych, a więc na przykład stowarzyszeń – tak zwanych młodzieżówek partyjnych (art. 86 ust. 1). Po drugie, podjęcie działalności na terenie szkoły przez organizację pozarządową wymaga każdorazowo uzgodnienia warunków współpracy przez dyrektora szkoły oraz jego formalnej zgody, wyrażonej dopiero po uzyskaniu pozytywnej opinii rady szkoły i rady rodziców (art. 86 ust. 2). Innymi słowy, nie jest możliwe, aby na terenie szkoły działały żadne organizacje bez wiedzy i zgody rady rodziców. O doniosłości tego zapisu może świadczyć fakt, że jest to jedyna kompetencja opiniodawcza rady rodziców, w której taka opinia jest wiążąca dla dyrektora szkoły.

Docenianie wolontariatu uczniów

Wolontariat, o czym była już mowa, nie jest najczęściej działaniem bezinteresownym. Dlatego system oświaty przewiduje dodatkowe korzyści dla uczniów angażujących się w różne formy działalności społecznej. Najważniejszą jest ich uwzględnienie podczas rekrutacji do szkół. W wypadku większej liczby kandydatów spełniających warunki formalne niż liczba wolnych miejsc w danej szkole brane są pod uwagę między innymi „osiągnięcia w zakresie aktywności społecznej, w tym na rzecz środowiska szkolnego, w szczególności w formie wolontariatu", pod warunkiem że osiągnięcia te zostały wymienionej na świadectwie ukończenie szkoły. Ten przepis prawa oświatowego dotyczy rekrutacji do klasy pierwszej między innymi: publicznej szkoły ponadpodstawowej (art. 134 ust. 2 pkt 4b), publicznej branżowej szkoły drugiego stopnia (art. 135 ust. 4 pkt 3b), publicznej szkoły podstawowej sportowej, publicznej szkoły podstawowej mistrzostwa sportowego, oddziału sportowego w publicznej szkole podstawowej ogólnodostępnej lub oddziału mistrzostwa sportowego w publicznej szkole podstawowej ogólnodostępnej albo do klasy wyższej niż pierwsza w tych szkołach, jeśli szkolenie w danym sporcie rozpoczyna się w tej klasie (art. 137 ust. 6 pkt 4b), publicznej szkoły ponadpodstawowej dwujęzycznej lub oddziału dwujęzycznego w publicznej szkole ponadpodstawowej ogólnodostępnej (art. 140 ust. 3 pkt 5b).

Powyższe przepisy znajdują przełożenie na konkretną punktację w trakcie rekrutacji do szkół – zgodnie z par. 7 Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie przeprowadzania postępowania rekrutacyjnego oraz postępowania uzupełniającego do publicznych przedszkoli, szkół i placówek za osiągnięcia w zakresie aktywności społecznej, w tym na rzecz środowiska szkolnego, szczególnie w formie wolontariatu, podczas rekrutacji do szkół wymienionych wyżej przyznaje się trzy punkty. Aby uzmysłowić sobie wagę tej punktacji, warto zauważyć, że tyle samo punktów można otrzymać w procesie rekrutacji na przykład za uzyskanie tytułu finalisty konkursu tematycznego lub

interdyscyplinarnego o zasięgu wojewódzkim organizowanego przez kuratora oświaty albo tytułu finalisty turnieju o zasięgu międzynarodowym czy ogólnopolskim z przedmiotu lub przedmiotów artystycznych nieobjętych ramowym planem nauczania szkoły artystycznej.

***

W wyniku dokonanej analizy można stwierdzić, że w polskim systemie oświaty działalność społeczna, szczególnie w formie wolontariatu, jest dość dobrze umiejscowiona – począwszy od poziomu idei, przez liczne zapisy w podstawie programowej, zawarcie regulacji dotyczących miejsca wolontariatu i organizacji pozarządowych na terenie szkoły w akcie prawnym na poziomie ustawy (prawo oświatowe), aż po uwzględnienie wolontariatu podczas procesów rekrutacyjnych do szkół ponadpodstawowych.

Można byłoby mieć wątpliwości, czy niektóre zapisy ustawowe dotyczące wolontariatu w szkolne nie są zbyt lakoniczne. Sądzę jednak, że jest odwrotnie – właśnie ta lakoniczność, sformułowanie wyłącznie ogólnych ram prawnych, może być tym, co pozwoli samorządom uczniowskim i opiekunom szkolnych kół wolontariatu optymalnie rozwinąć działalność, dostosowując ją do specyfiki ich szkoły i środowiska działania, jak najlepiej odpowiadając na potrzeby ich społeczności szkolnej oraz wspólnoty lokalnej.

Nie należy jednak mieć złudzeń, że najlepsze nawet przepisy dokonają przełomu i przyczynią się do masowego rozwoju wolontariatu w polskiej szkole. Doświadczenia pokazują bowiem, że kluczowe znaczenie mają tutaj przychylność i zrozumienie idei wolontariatu przez dyrektora szkoły, opiekuna szkolnych wolontariuszy oraz wszystkich nauczycieli (nie tylko wiedzy o społeczeństwie), szczególnie wychowawców klas, którzy na co dzień powinni wpajać swoim wychowankom postawy prospołeczne. Powinni to czynić nie tylko w ramach swoich obowiązków szkolnych, ale zawsze, także działając jako wolontariusze, a więc ochotniczo i bez wynagrodzenia.

Interesujące więc będzie poszukiwanie odpowiedzi na pytanie o to, czy i w jakim zakresie zapisy aktów prawnych przełożą się na rozwój wolontariatu w szkołach. W najbliższych latach będzie to z pewnością jeden z najciekawszych obszarów dociekań dla wszystkich badaczy wolontariatu i polskiej szkoły.

BIBLIOGRAFIA

Arczewska, Magdalena, Całek, Grzegorz, Gliwicka, Ewa, Pazderski, Filip, Rustecki, Wojciech, Bobek, Kamil. 2011. *Długofalowa polityka rozwoju wolontariatu w Polsce*, Warszawa: Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej.

Bejma, Agnieszka. 2012. *Wolontariat w Polsce i w Europie Środkowo-Wschodniej. Prawo i praktyka*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Aspra-JR.

Braun, Katarzyna. 2012. *Wolontariat – młodzież – wychowanie*, Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
Całek, Grzegorz. 2014. *Stowarzyszenie rodziców. Tworzenie. Rozwój. Wolontariat kompetencji*, Warszawa: Instytut Inicjatyw Pozarządowych.
Całek, Grzegorz, Poraj, Anna. 2011. *Rodzice w szkole, przedszkolu, na osiedlu*, Warszawa: Instytut Inicjatyw Pozarządowych.
Górecki, Mirosław. 2013. *Idea, instytucjonalizacja i funkcje wolontariatu*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak".
Kłosińska, Karolina. 2016. *Wolontariat szkolny krok po kroku*, Warszawa: Miasto Stołeczne Warszawa.
Misztela, Małgorzata. 2012. *Wolontariat w szkole. Organizacja i prowadzenie szkolnego wolontariatu*, Warszawa: Stowarzyszenie Centrum Wolontariatu.
Zajusz, Joanna (red.). 2016. *Szkolne wolontariaty. Co zrobić, żeby zagrało*, Katowice: Regionalne Centrum Wolontariatu w Katowicach.

Akty prawne i dokumenty

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U. z 2017 r. poz. 356).
Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 16 marca 2017 roku w sprawie przeprowadzania postępowania rekrutacyjnego oraz postępowania uzupełniającego do publicznych przedszkoli, szkół i placówek (Dz.U. z 2017 r. poz. 610).
Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. 2003 Nr 96, poz. 873, z późn. zm.).
Ustawa z dnia 7 września 1991 roku o systemie oświaty (DzU 1991 Nr 95, poz. 425, z późn. zm.).
Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 roku – Prawo oświatowe (Dz.U. z 2017 r. poz. 59, z późn. zm.).

Źródła internetowe

Wolontariat szkolny. Poradnik dla nauczycieli, dyrektorów i rodziców. 2017. Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej – https://men.gov.pl/wp-content/uploads/men_nauczyciele [dostęp: 30 grudnia 2017 roku].
http://wolontariat.org.pl/wolontariusze/kim-jest-wolontariusz [dostęp: 1 lutego 2018 roku]